

QAROR QABUL QILISH PSIXOLOGIYASI

Davlatova Bahora Baxtiyor qizi*Pop tumanidagi 60-maktab psixologi***Annotatsiya**

Mazkur ishda qaror qabul qilish psixologiyasining nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Qaror qabul qilish jarayonining mohiyati, uning bosqichlari, inson psixikasiga ta'sir etuvchi omillar hamda qarorlar samaradorligini oshirish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, shaxsning hissiy holati, motivatsiyasi, tajribasi va ijtimoiy muhitining qaror qabul qilishdagi o'rni ilmiy manbalar asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Qaror qabul qilish, psixologiya, motivatsiya, emotsiya, tafakkur, kognitiv jarayonlar, ratsional qaror, intuitiv qaror, ijtimoiy ta'sir, muammo yechish.

Kirish

Inson hayoti doimiy ravishda turli tanlovlar va qarorlar qabul qilish bilan bog'liq. Har bir inson kundalik hayotida oddiy tanlovlardan tortib, murakkab hayotiy masalalargacha bo'lgan qarorlarni qabul qiladi. Masalan, kasb tanlash, ta'lim olish, ish joyini o'zgartirish, oila qurish yoki moliyaviy qarorlar qabul qilish inson hayotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun qaror qabul qilish jarayonini psixologik jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologiya fanida qaror qabul qilish inson tafakkurining murakkab jarayoni sifatida talqin qilinadi. Bu jarayonda shaxs mavjud vaziyatni baholaydi, ma'lumotlarni tahlil qiladi, muqobil variantlarni ko'rib chiqadi va eng maqbul variantni tanlaydi. Qarorlarning sifati insonning bilim darajasi, tajribasi, hissiy holati va ijtimoiy muhitiga bog'liq bo'ladi. Hozirgi davrda qaror qabul qilish masalasi nafaqat psixologiya, balki iqtisodiyot, menejment, pedagogika va sotsiologiya fanlarining ham muhim tadqiqot obyekti aylangan. Shu sababli ushbu mavzuni o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Qaror qabul qilish tushunchasi va uning mohiyati. Qaror qabul qilish — bu muayyan maqsadga erishish uchun mavjud variantlardan birini tanlash jarayonidir. Ushbu jarayon inson faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, uning kundalik hayotida muntazam ravishda namoyon bo'ladi. Psixologlarning fikricha, qaror qabul qilish shaxsning fikrlash faoliyati bilan chambarchas bog'liq. Qaror qabul qilishda inson muammoni angelaydi, ma'lumotlarni yig'adi, ularni tahlil qiladi va natijada muayyan xulosaga keladi. Qaror qabul qilish quyidagi xususiyatlarga ega:

- Maqsadga yo'naltirilganlik;
- Muqobil variantlarning mavjudligi;
- Tanlov erkinligi;
- Javobgarlik hissinin mavjudligi;

- Natijaning oldindan prognoz qilinishi.

Har qanday qaror muayyan ehtiyoj yoki muammo natijasida yuzaga keladi. Shaxs muammoni hal qilish zaruratini sezganda qaror qabul qilish jarayoni boshlanadi.

Qaror qabul qilish jarayonining bosqichlari.Psixologlar qaror qabul qilish jarayonini bir necha bosqichlarga ajratadilar.

Muammoni aniqlash.Birinchi bosqichda inson mavjud muammoni yoki vaziyatni anglab yetadi. Muammo to'g'ri aniqlanmasa, keyingi bosqichlar ham samarasiz bo'lishi mumkin.

Ma'lumotlarni yig'ish.Muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar to'planadi. Bu bosqichda faktlar, statistik ma'lumotlar va tajribalar o'rganiladi.

Muqobil variantlarni ishlab chiqish.Muammoni hal qilishning bir nechta usullari ishlab chiqiladi. Variantlar qancha ko'p bo'lsa, optimal qaror qabul qilish imkoniyati shuncha yuqori bo'ladi.

Variantlarni baholash.Har bir variantning afzallik va kamchiliklari tahlil qilinadi. Ehtimoliy natijalar oldindan baholanadi.

Qarorni tanlash.Baholash natijalariga ko'ra eng maqbul variant tanlanadi.

Qarorni amalga oshirish.Tanlangan qaror amaliyotga tatbiq etiladi va uning bajarilishi nazorat qilinadi.

Natijalarni baholash.Qaror natijalari tahlil qilinadi. Agar kutilgan natija olinmasa, yangi qaror qabul qilinishi mumkin.

Qaror qabul qilishga ta'sir etuvchi psixologik omillar.Qaror qabul qilish jarayoniga turli psixologik omillar ta'sir ko'rsatadi.

Hissiyotlar.Insonning hissiy holati qaror sifatiga katta ta'sir qiladi. Qo'rquv, xavotir, g'azab yoki quvonch holatlarida qabul qilingan qarorlar ba'zan obyektiv bo'lmashligi mumkin.Stress holatida inson tezkor qaror qabul qilishga moyil bo'ladi. Natijada xatoliklar soni ortishi mumkin.

Motivatsiya.Motivatsiya shaxsning faoliyatga undovchi ichki kuchidir. Kuchli motivatsiya insonning maqsad sari intilishiga yordam beradi va qarorlarning aniqroq bo'lishini ta'minlaydi.

Tajriba va bilim.Oldingi tajriba insonning yangi vaziyatlarda tez va samarali qaror qabul qilishiga yordam beradi. Tajribali insonlar muammolarni tezroq baholay oladilar.

Ijtimoiy muhit.Oila, do'stlar, jamoa va jamiyat fikri ham qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir qiladi. Ayrim hollarda inson boshqalarning fikri ta'sirida o'z qarorini o'zgartirishi mumkin.

Shaxsning individual xususiyatlari.Temperament, xarakter, qobiliyat va dunyoqarash kabi omillar ham qaror qabul qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ratsional va intuitiv qaror qabul qilish.Psixologiyada qaror qabul qilishning ikki asosiy turi mavjud.

Ratsional qaror qabul qilish.Ratsional qaror mantiqiy tahlil, dalillar va faktlarga asoslanadi. Bunday qarorlar ko‘proq vaqt talab qiladi, ammo ularning aniqligi yuqori bo‘ladi.Ratsional qarorning afzalliklari:

- Obyektivlik;
- Xatolik ehtimolining kamligi;
- Natijalarni prognoz qilish imkoniyati.

Kamchiliklari:

- Ko‘p vaqt talab qilishi;
- Barcha ma’lumotlarni yig‘ish qiyinligi.

Intuitiv qaror qabul qilish.Intuitsiya asosidagi qarorlar ichki sezgi va tajribaga tayangan holda qabul qilinadi. Bunday qarorlar tezkor bo‘ladi.Afzalliklari:

- Tezkorlik;
- Favqulodda vaziyatlarda samaradorlik.

Kamchiliklari:

- Subyektivlik;
- Xatolik ehtimolining yuqoriligi.

Qaror qabul qilishdagi kognitiv xatolar.Inson tafakkuri har doim ham mukammal ishlamaydi. Ba’zi hollarda fikrlashdagi xatolar qaror sifatini pasaytiradi.**Tasdiqlash xatosi**Inson faqat o‘z fikrini tasdiqlovchi ma’lumotlarga e’tibor qaratadi.**Stereotiplar.**Oldindan shakllangan fikrlar qaror qabul qilishda xatoliklarga olib kelishi mumkin.**Haddan tashqari ishonch.**Shaxs o‘z imkoniyatlarini ortiqcha baholaydi va natijada noto‘g‘ri qaror qabul qiladi.**Emotsional ta’sir.**Kuchli hissiyotlar mantiqiy fikrlashni cheklaydi.Ushbu xatolarni kamaytirish uchun tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zarur.

Samarali qaror qabul qilish usullari.Qarorlar sifatini oshirish uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. Muammoni aniq ifodalash.
2. Yetarli ma’lumot to‘plash.
3. Bir nechta variantlarni ko‘rib chiqish.
4. Hissiyotlarni nazorat qilish.
5. Mutaxassislar bilan maslahatlashish.
6. Qarorning uzoq muddatli oqibatlarini baholash.
7. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.
8. O‘tgan tajribalarni tahlil qilish.

Mazkur usullar insonning shaxsiy va kasbiy faoliyatida samarali natijalarga erishishiga yordam beradi.

Xulosa

Qaror qabul qilish psixologiyasi inson faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Qaror qabul qilish jarayoni tafakkur, hissiyot, motivatsiya va ijtimoiy

omillar bilan chambarchas bog‘liq. Samarali qaror qabul qilish uchun inson vaziyatni to‘g‘ri baholashi, yetarli ma’lumot to‘plashi va muqobil variantlarni tahlil qilishi zarur. Qaror qabul qilishdagi psixologik qonuniyatlarni o‘rganish shaxsning hayot sifati va faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatga erishish ko‘p jihatdan to‘g‘ri va asosli qarorlar qabul qila olish qobiliyatiga bog‘liq. Shu sababli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish har bir inson uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Davletshin M.G. Psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.
3. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Nishonova Z.T. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2018.
5. Haydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
6. Tojiboyeva D.A. Psixologiya va pedagogika asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014.
7. Vohidov M.V. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2009.
8. G‘oziev E.G‘. Tafakkur psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2008.